

Μονές Κοζάνης και Γρεβενών

Αφιέρωματα / Μοναστήρια της Μακεδονίας

Εξέχουσα θέση στην εκκλησιαστική τέχνη (αρχιτεκτονική, ζωγραφική, ξυλογλυπτική) κατέχουν τα μοναστήρια της Δυτικής Μακεδονίας, που βρίσκονται στα σημερινά διοικητικά όρια των νομών Κοζάνης και Γρεβενών. Ο Αλιάκμονας από τη μια μεριά, που διασχίζει την περιοχή και οι ορεινοί όγκοι των Πιερίων, των Χασίων, της Πίνδου και του Βοΐου από την άλλη έπαιξαν σημαντικό ρόλο στην ίδρυση μοναστηριών. Τα περισσότερα από αυτά αποτελούν αναβιώσεις στα χρόνια της τουρκοκρατίας παλαιότερων βυζαντινών μονών. Υπήρξαν σημαντικές πνευματικές εστίες με ιστορικό και κοινωνικό ρόλο. Η συνοπτική παρουσίασή τους μας υποχρεώνει να αναφερθούμε πολύ σύντομα σ' αυτά μόνο, που σώζονται μέχρι

σήμερα.

Στο νομό Κοζάνης υπάρχουν 13 μοναστήρια από τα οποία μόνον τρία βρίσκονται σε λειτουργία (Μικρόκαστρο, Σισανίου και Βυθού). Όλα είναι μεταβυζαντινά. Το παλαιότερο βρίσκεται στο Τριγωνικό (2 χιλιόμετρα από τον οικισμό) και είναι αφιερωμένο στην Κοίμηση της Θεοτόκου. Το καθολικό, μονόχωρη εκκλησία, καταλαμβάνει τμήμα του μεσαίου κλίτους τρίκλιτης, πιθανότατα παλαιοχριστιανικής, βασιλικής. Οι τοιχογραφίες χρονολογούνται από επιγραφή στα 1539 και 1552 και αποτελούν έργα τοπικού εργαστηρίου καλής ποιότητας. Στο 16ο αιώνα ανήκει, επίσης, το καθολικό της μονής της Μεταμορφώσεως του Σωτήρος στο Δρυόβουνο, που θεμελιώθηκε, όπως μας πληροφορεί επιγραφή, το 1592. Ανήκει στον τύπο του εγγεγραμμένου σταυροειδούς ναού με τρούλο και κοσμεύεται με τοιχογραφίες του έτους 1652, που φιλοτέχνησε ο Νικόλαος από το Λινοτόπι του Γράμμου, οικισμό που έδωσε οικογενειακές συντεχνίες ζωγράφων κατά τον 16ο και 17ο αιώνα.

Τον 17ο αιώνα

Ο 17ος αιώνας εκπροσωπείται από περιορισμένο αριθμό μοναστηριών. Σημαντικό μοναστήρι της εποχής αυτής είναι η Αγία Παρασκευή στο Δομαβίστι, στους πρόποδες του Συναΐτσικου. Ο ναός, σταυροειδής εγγεγραμμένος με τρούλο, κοσμεύεται με τοιχογραφίες και ξυλόγλυπτο τέμπλο. Από τη μονή της Αγίας Τριάδας, οκτώ χιλιόμετρα από το Βελβεντό, στα Πιερία, σώζεται ο ναός και η δυτική πτέρυγα. Η παράσταση της Πεντηκοστής στην τοξωτή κόγχη πάνω από την είσοδο του ναού με βάση τα εικονογραφικά χαρακτηριστικά χρονολογείται στα τέλη του 17ου αιώνα και αποτελεί μαζί με τις εικόνες του τέμπλου μια ένδειξη ότι ο πυρήνας της μονής ανήκει στην εποχή αυτή.

Πολύτιμα στοιχεία για την ίδρυση της μονής του Αγίου Αθανασίου Ζηκοβίστας στα Καστανοχώρια μας δίνει ο μητροπολίτης Καστοριάς Φιλάρετος (Βαφειάδης) στο έργο του «Περί των εν τη επαρχία Καστοριάς Ιερών Μονών», η οποία, σύμφωνα με τούρκικα φερμάνια συντελείται στα 1629. Ο ναός, μονόχωρη θολωτή εκκλησία, ανακαινίστηκε και στα 1785 διακοσμήθηκε με τοιχογραφίες που ιστορήθηκαν από τους ζωγράφους Δημήτριο Μπορμπουτζιώτη (Βουρβουτσικό = Επταχώρι) και Μιχάλη από τους Χιονάδες.

Στη θέση «Παλαιομονάστηρο» στη Ζώνη Βοΐου σώζεται μικρή μονόχωρη εκκλησία με τοιχογραφίες του 17ου αιώνα. Θεωρείται μετόχι μονής στο Κριμήνι και είναι αφιερωμένο στα Εισόδια της Θεοτόκου.

Τον 18ο αιώνα

Οι κοινωνικοοικονομικές αλλαγές που επιτελέστηκαν στον 18ο αιώνα και οι αντιλήψεις της εποχής εκφράζονται μέσα από τη μοναστηριακή τέχνη που εκπροσωπείται στην περιοχή Κοζάνης από έξι μοναστήρια. Η Κοίμηση της Θεοτόκου στο Σισάνι με τοιχογραφίες του 1762 είναι καθολικό μονής και βρίσκεται στη βόρεια πλευρά του μεσοβυζαντινού ναού της επισκοπής Σισανίου, που ανασκάφηκε από τον αείμνηστο βυζαντινολόγο Σωτήρη Κίσσα. Ο ναός πιθανότατα ήταν αρχικά ενοριακός, εφόσον σε επιγραφή αναφέρονται ως κτίτορες «τιμιότατοι και ευγενέστατοι άρχοντες». Παραμένει, βέβαια, άγνωστο πότε έγινε καθολικό μονής. Το ίδιο συμβαίνει και με το καθολικό της μονής του Αγίου Δημητρίου στη Βλάστη, μονόχωρη εκκλησία με τοιχογραφίες του 1774.

Στα 1797 ανακαινίστηκε η μονή του Αγίου Αθανασίου στην Εράτυρα. Το καθολικό της, που ανήκει στον αθωνικό τύπο, διασώζεται ξυλόγλυπτο τέμπλο εξαιρετικής τέχνης και διακοσμημένες οροφές με ξύλινους πήχεις και ποικίλα σχήματα. Στην τελευταία δεκαετία του 18ου αιώνα σημειώνεται, επίσης, ανακαίνιση της Αγίας Τριάδος Βυθού.

Ο ναός, αθωνικού τύπου, κτισμένος από Ζουπανιώτες άξιους τεχνίτες με ιδιαίτερη επιμέλεια, κοσμεύεται εσωτερικά με τοιχογραφίες του Χιοναδίτη ζωγράφου Μιχάλη και εξωτερικά με λιθανάγλυφα ανάμεσα στα οποία ιδιαίτερη θέση κατέχει το υπέρθυρο της νότιας εισόδου. Έχει εκφραστεί η άποψη ότι είναι έργο του γνωστού Ζουπανιώτη λιθογλύπτη Μιλίου, που εργάστηκε στην περιοχή του Πηλίου.

Στα τέλη του 18ου αιώνα αναφέρεται ως μοναστήρι η Κοίμηση της Θεοτόκου στο Μικρόκαστρο. Είναι τρίκλιτη βασιλική του 1753 με τοιχογραφίες και ξυλόγλυπτο τέμπλο. Ανακαινίσεις μονών σημειώθηκαν, επίσης, κατά τον 19ο αιώνα, όπως της μονής της Αγίας Τριάδας στον Αλιάκμονα, που είναι γνωστή ως μονή Ιλαρίωνος και το μετόχι της Ζάβορδας στην Λια-νή αφιερωμένο στον Άγιο Αθανάσιο. Δεν συμπεριλάβαμε στην παρουσίαση την ιστορική μονή Ζιδανίου, διότι αλλοιώθηκε ο χαρακτήρας της από επανειλημμένες ανακαινίσεις. Η τελευταία μάλιστα πραγματοποιήθηκε μετά την καταστροφή της κατά το Β΄ Παγκόσμιο Πόλεμο.

Στα Γρεβενά

Στο νομό Γρεβενών εκτός της μονής της Ζάβορδας, που αποτελεί το σημαντικότερο προσκύνημα στη Δυτική Μακεδονία, και τη μονή της Παναγίας στο Τορνίκι, που παρουσιάστηκαν μεμονωμένα, υπάρχουν ακόμη έξι μοναστήρια.

Στα 1633, όταν αρχιεπίσκοπος Αχρίδας ήταν ο Γαβριήλ, ιδρύθηκε στο Σπήλαιο η

σταυροπηγιακή μονή της Παναγίας, Το καθολικό της είναι αξιόλογο κυρίως από αρχιτεκτονική άποψη. Ανήκει στον αθωνικό τύπου και κατασκευάστηκε με αργούς λίθους, λαξευμένο πωρόλιθο και πλίνθους.

Το τέμπλο, η δυτική θύρα και τα φράγματα των παραθύρων αποτελούν σημαντικά δείγματα της ξυλογλυπτικής του 17ου αιώνα. Στο εσωτερικό υπάρχουν τοιχογραφίες του 1648 και 1650 πολύς καλής ποιότητας. Ο νάρθηκας, που είναι μεταγενέστερος διακοσμήθηκε από Σαμαριναίους ζωγράφους. Από το μοναστηριακό συγκρότημα σώζεται, επίσης το ισόγειο της βόρειας πτέρυγας.

Εξέχουσα θέση ανάμεσα στα σύγχρονα του κατέχει, ακόμη το τέμπλο της Αγίας Παρασκευής στη Σαμαρίνα. Η μονή κτίστηκε στα 1713. Στο όρος Μπουνάσια, απέναντι από τη Ζάβορδα, στέκεται το μοναστήρι του Ευαγγελισμού της Θεοτόκου. Το καθολικό στη σημερινή του μορφή είναι κτίσμα του 1816. Ανήκει στον αθωνικό τύπο και κοσμείται με λιθανάγλυφα στις όψεις. Από το μοναστηριακό συγκρότημα σώζονται η τράπεζα, το μαγκιπέιο, ο φούρνος, ο πυλώνας και αρκετά κελιά.

Στον οικισμό του Ταξιάρχη υπάρχει το ομώνυμο μοναστήρι που χρονολογείται, στη σημερινή μορφή του, στον 19ο αιώνα. Σώζεται το : συγκρότημα στο σύνολό του. Στο κέντρο της εσωτερικής αυλής στέκεται το αθωνικού τύπου καθολικό. Στη βόρεια και νότια πλευρά είναι τοποθετημένοι οι χώροι της μονής (κελιά, αρχονταρίκι, βοηθητικοί χώροι, βορδωναρείο, φωτάναμα, φούρνος) ενώ στην ανατολική και δυτική πλευρά υψώνεται λιθόκτιστος περίβολος. Επτά χιλιόμετρα απέχει από το χωριό Περιβόλι η μονή του Αγίου Νικολάου. Το καθολικό, κτίσμα του 1803, κατέλαβε τη θέση παλαιότερου ναού. Σε ερειπιώδη κατάσταση εντοπίστηκε στο χωριό Άνοιξη το καθολικό της μονής του Αγίου Δημητρίου.

Τα μοναστήρια της Κοζάνης και των Γρεβενών αποτελούν σημαντικές μαρτυρίες των μεταβυζαντινών χρόνων, που δίνουν πολύτιμα στοιχεία για την τέχνη της εποχής.

(Πηγή: Η Καθημερινή. «Επτά ημέρες»- αφιέρωμα: Τα Μοναστήρια της Μακεδονίας, 14 Απριλίου 1996, σ.13-16.)

<http://bit.ly/131nRTC>